

Lidia Mierzejewska

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

ZIELEŃ MIEJSKA JAKO PRZESTRZEŃ PUBLICZNA

1. WSTĘP

Wraz z rozwojem miasta nasila się w nim konkurencja między terenami zabudowanymi i wolnymi od zabudowy, w efekcie czego jedne rozwijają się kosztem drugich. Coraz większa presja wywierana jest na tereny wolne od zabudowy, w tym przede wszystkim na tereny zieleni miejskiej zarówno urządzone, jak i nieurządzone, będące ważnym elementem struktury przestrzenno-funkcjonalnej miasta oraz pełniące wiele różnych funkcji dla jego mieszkańców. Miasto nie jest jednak tylko mozaiką terenów o różnym sposobie i stopniu zagospodarowania, ale jest głównie środowiskiem życia swoich mieszkańców. Z tych to względów powinno zaspokajać podstawowe ich potrzeby, zarówno zbiorowe, jak i bardziej zindywidualizowane, takie jak potrzeba rekreacji i wypoczynku, obcowania z przyrodą, kontaktów społecznych czy potrzeba piękna i ładu przestrzennego. Tego typu potrzeby zaspokajane są przede wszystkim w przestrzeni publicznej miasta, do której bezsprzecznie zalicza się tereny zieleni miejskiej, zwłaszcza parki, skwery, ogrody, tereny leśne, sportowo-rekreacyjne i inne. Ochrona zieleni miejskiej, będącej trzonem terenów otwartych miasta oraz ważnym składnikiem terenów publicznych, powinna zatem stać się przedmiotem szczególnej troski władz miejskich. Z tych to względów konieczne jest dążenie do utrzymania właściwych proporcji oraz ukształtowanie odpowiednich relacji przestrzennych pomiędzy obszarami zabudowanymi i terenami wolnymi (zwłaszcza zielonymi), a tym samym polepszenie jakości przestrzeni życiowej miasta. Oznacza to przyjęcie określonego modelu zagospodarowania przestrzennego miasta, a w działaniach praktycznych – opracowanie całościowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta, uwzględniającego, obok obszarów zabudowanych, także tereny zielone.

Celem autorki opracowania jest przedstawienie funkcji i znaczenia terenów zieleni jako terenów publicznych oraz uzasadnienie potrzeby uwzględniania powiększania i zagospodarowania zieleni miejskiej w procesie planowania rozwoju miasta (na przykładzie Poznania). Rozważania w tym zakresie uzupeł-

nione zostaną o społeczne uzasadnienie i potrzebę tworzenia wysokiej jakości publicznych terenów zieleni w miastach.

2. PRZESTRZEŃ PUBLICZNA I JEJ MIEJSCE W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ MIASTA

Potocznie mianem przestrzeni publicznej określane są wszystkie miejsca, do których dostęp ma każda jednostka bez konieczności spełniania dodatkowych, zewnętrznie narzuconych warunków. Do tego typu przestrzeni zalicza się głównie drogi, ulice, place, ale także parki czy ogrody miejskie. Przestrzeniami publicznymi są zwykle także różne formy krajobrazu przyrodniczego stanowiące własność państwową lub gminną.

W ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r., przez obszar przestrzeni publicznej rozumie się obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Chodzi przede wszystkim o drogi, place czy parki. Wydaje się jednak, że jest to ujęcie dość uproszczone i techniczne, gdyż miasto tworzy obszar znacznie bardziej zróżnicowany, na który w znakomitej części składają się elementy niespełniające ustawowej i potocznej definicji przestrzeni publicznej, jednak współtworzące jego obraz, klimat i estetykę. One, z racji sąsiedztwa z tradycyjnie pojmowaną przestrzenią publiczną, współdecydują o jej jakości. Stąd też w Karcie Przestrzeni Publicznej, przyjętej w 2009 r. na Kongresie Urbanistów Polskich, przestrzeń publiczna zdefiniowana została szerzej jako „szczególna przestrzeń wspólnie użytkowana, która jest wytworem cywilizacji niezależnie od formy własności, a o publicznym jej charakterze decyduje sposób jej użytkowania”. Przestrzenią publiczną jest zatem nie tylko obszar będący własnością samorządów, ale także część przestrzeni zarządzanej przez inne podmioty, współtworzącej krajobraz, klimat i estetykę miasta. Taka przestrzeń publiczna, celowo kształtowana przez człowieka zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami, uważana jest za najwyższą wartość, decydującą o tożsamości miasta oraz za zasób o strategicznym znaczeniu dla społeczności lokalnych. Za przestrzeń publiczną autorzy karty uznali to wszystko, co współtworzy krajobraz, klimat i estetykę miasta, przede wszystkim zaś tereny ogólnodostępne oraz elementy przyrody, zagospodarowania i zabudowy znajdujące się zarówno na tych terenach (publicznych), jak i w przestrzeni nad nimi i w ich sąsiedztwie, w zasięgu postrze-

gania przez przebywających na nich ludzi. Tak rozumiana przestrzeń publiczna powinna, zdaniem twórców karty, być objęta szczególną troską i opieką.

Tak szerokie pojmowanie przestrzeni publicznej oraz podkreślenie jej ogromnego znaczenia wynika zapewne z faktu „kurczenia” się oraz stopniowego pogarszania się jej jakości. Obserwowana jest postępująca fragmentaryzacja przestrzeni publicznej, która tworzy często zlepek nieciągłych funkcji, zbiór luźno powiązanych fragmentów, coraz częściej bez związku z miastem (HARVEY 1985, JAŁOWIECKI 2007a, DYMNICKA 2008). Źródeł fragmentaryzacji miejskiej przestrzeni upatruje się w tempie i dynamice zmian w życiu społecznym, ale i w kryzysie wielkomiejskiego społeczeństwa masowego (MIKUŁOWSKI-POMORSKI 2006). Chodzi m.in. o (*Karta Przestrzeni Publicznej* 2009): 1) niską społeczną świadomość znaczenia dobra wspólnego dla państwa i jego obywateli, 2) błędne przekonanie, że wolny rynek (bez publicznej interwencji) będzie w stanie zrównoważyć rozwój przestrzenny i społeczno-gospodarczy, 3) pierwszeństwo interesów indywidualnych nad dobrem wspólnym, zwłaszcza w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, oraz 4) niedostateczny udział społeczeństwa w decydowaniu o rozwoju społeczno-gospodarczym i przestrzennym.

Neoliberalizm, obserwowany także w rozwoju miasta, sprzyja akceptacji zasady spontaniczności w miejscach, gdzie dominują interesy grup dużego kapitału, spychając tym samym na margines jedno z ważniejszych zadań współczesnej urbanistyki, jakim jest ochrona i rozwój przestrzeni publicznej. W związku z kryzysem, jaki obecnie przechodzi przestrzeń publiczna (presja komercji), podejmuje się próby przywracania jej znaczenia społecznego i przestrzennego. Chodzi szczególnie o powiązanie miejskich przestrzeni publicznych z terenami otwartymi, strefami nadwodnymi, ciągami spacerowymi, placami zabaw etc. (DYMNICKA 2008).

W procesie rozpraszania funkcji, miejsc i ludzi ważną rolę odgrywają nowi „użytkownicy miasta”, do których SASSEN (2007) zalicza przede wszystkim podmioty korporacyjne oraz ludzi biznesu, mających zasadniczy wpływ na przekształcenia i organizację miasta i na miejski pejzaż. Miasto transformuje też zaawansowana technologia informacyjna, przekształcając je wedle zmiennych wzorów w zależności od różnych kontekstów (historycznego, terytorialnego i instytucjonalnego) (CASTELLS 2007, SASSEN 2007, JAŁOWIECKI 2007b, DYMNICKA 2008).

Proces fragmentacji i rozpraszania funkcji dotyczy zwłaszcza tak szczególnej kategorii terenów publicznych, jaką jest zieleń miejska, która pełni w strukturze miasta wiele funkcji i odgrywa ogromne znaczenie w kształtowaniu lokalnego środowiska życia.

3. ROLA I FUNKCJE ZIELENI MIEJSKIEJ W STRUKTURZE PRZESTRZENNEJ MIASTA

Rola terenów zieleni w strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta oraz jej znaczenie dla mieszkańców jest przedmiotem zainteresowania badaczy wielu dziedzin naukowych (urbanistów, planistów przestrzennych, geografów, socjologów, psychologów itp.), choć samo pojęcie nie jest jednoznacznie definiowane czy rozumiane. Termin „zieleni” często stosowany jest dla określenia sposobu pokrycia terenu lub też sposobu jego użytkowania (GIEDYCH 2005). Można zieleni rozumieć także jako część roślinności, którą w sposób świadomy można wprowadzać, formować, pielęgnować i ochraniać, choć wydaje się to dość wąskim podejściem, czy też potocznie, jako układy roślinności w miastach i osiedlach, powstałe często na bazie elementów roślinnych istniejących już na danym terenie (CZERWIENIEC, LEWIŃSKA 1996).

Zmienia się także ustawowe rozumienie terenów zieleni w Polsce. W ustawie o ochronie przyrody z 1991 r. pod pojęciem zieleni rozumiano „znajdujące się na terenach miast i wsi o zwartej zabudowie tereny przeznaczone na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, zdrowotne, dydaktyczno-wychowawcze i estetyczne, w szczególności: parki, zieleńce, bulwary, promenady, ogrody jordanowskie, ogrody botaniczne i zoologiczne, ogrody etnograficzne, wystawy ogrodnicze i rolne, ogrody zabytkowe, cmentarze grzebalne i niegrzebalne, grzebowiska zwierząt, grodziska, kurhany, zabytkowe fortyfikacje, ogrody przydomowe i zieleni osiedlową”. Obecnie pod tym pojęciem rozumie się „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleni towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym” (ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody). Obie definicje dają podstawy klasyfikacji terenów zieleni ze względu na pełnione funkcje i kategorie czy formy zieleni. Definicja sformułowana w nowej ustawie w odniesieniu do funkcji pomija jednak aspekt wypoczynkowy i dydaktyczno-wychowawczy zieleni, zwracając uwagę na jej funkcje osłonowe, zaś w kategoriach zieleni nie uwzględnia ogrodów przydomowych, uwypuklając natomiast znaczenie zieleni towarzyszącej. Obie definicje nie podkreślają natomiast w wystarczającym stopniu tego, jak ważnym elementem układu kompozycji urbanistycznej i obrazu miasta jest zieleni. Obie także nie nawiązują do kategorii, a zwłaszcza funkcji zieleni wyróżnianych w literaturze przedmiotu.

PTASZYCKA (1950), analizując funkcje zieleni, dopatrywała się jej wpływu na piękno miasta, wychowanie i zdrowie ludności, podkreślała znaczenie gospodarcze zieleni, przeciwpożarowe oraz znaczenie dla spraw obrony narodowej i było to w zasadzie pierwsze w powojennej Polsce, wyraźne zaakcentowanie funkcji zieleni miejskiej. LIPiŃSKA (1977) za funkcję podstawową zieleni miejskiej uznała jej wartość biologiczno-zdrowotną, wynikającą ze specyficznych właściwości roślin i ich możliwości wpływania na środowisko zamieszkania mieszkańców miast, zwłaszcza zaś na skład powietrza atmosferycznego. Wy różniła też funkcję izolacyjno-ochronną, polegającą głównie na tłumieniu hałasu, umacnianiu terenu i ochronie warstwy glebowej, funkcję wypoczynkową, sprzyjającą regeneracji sił fizycznych i psychicznych mieszkańcom miast, funkcję przestrzenno-plastyczną, oddziałującą na estetykę środowiska miejskiego poprzez formę, kolor i strukturę oraz funkcję dydaktyczno-wychowawczą, polegającą na podtrzymywaniu kontaktu z przyrodą i jego wpływie na kształtowanie osobowości.

W sferze zainteresowań i poglądów urbanistów zieleń miejska funkcjonuje przede wszystkim z uwagi na jej zdolność kształtowania klimatu wewnątrz urbanistycznych. Badania urbanistów dotyczą więc głównie określenia wpływu terenów zieleni na różnice termiczne, ruchy powietrza i na jego wilgotność oraz zdolność oczyszczania (roślinność jako naturalny filtr powietrza), zdolności tłumienia hałasu, oddziaływanie na psychikę człowieka, poprzez kształty i barwy, oraz znaczenia zieleni w sąsiedztwie ciągów komunikacyjnych (por. ORZESZKOWA 1972).

Nie ulega wątpliwości, że zieleń podnosi estetykę miasta (może podkreślać wartości architektoniczne obiektów, bądź też maskować ich brzydsze fragmenty), pełni różnego rodzaju funkcje społeczne (jako miejsce spotkań mieszkańców miast sprzyja nawiązywaniu kontaktów towarzyskich i umacnianiu więzi społecznych), gospodarcze (las gospodarcze, ogródki działkowe) oraz jest miejscem rekreacji i wypoczynku mieszkańców miast.

Warto jednak podkreślić, że to, w jakim stopniu zieleń miejska wypełnia przypisane jej funkcje zależy od wielu różnych czynników, z których najważniejszymi są: układ rozmieszczenia zieleni w strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta, wielkość poszczególnych terenów zieleni, sposób pokrycia terenu, a także dostępność przestrzenna i czasowa dla mieszkańców oraz organizacja przestrzenna. Aktualne zaś miejsce zieleni w strukturze przestrzennej miasta jest wypadkową konkurencji w użytkowaniu terenu (o czym już wspomniano), na którą nie bez wpływu były: warunki przyrodnicze, historia miasta, dynamika jego rozwoju i poziom jego kontrolowania, koncepcja zagospodarowania i zabudowania, poziom cywilizacyjno-kulturowy, zamożność miasta, świadomość ekologiczna mieszkańców itp. Nie bez znaczenia jest także sposób postrzegania i oceny terenów zieleni miejskiej przez mieszkańców konkretnego miasta (MIERZEJEWSKA 2001).

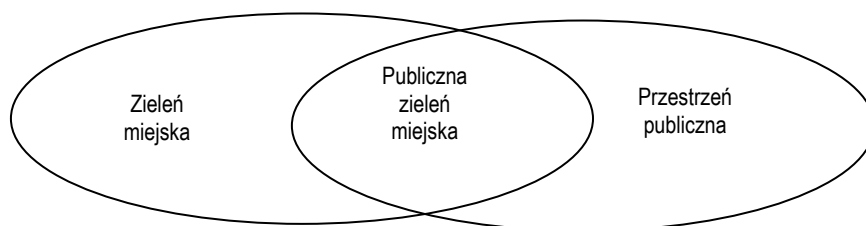
4. PUBLICZNA ZIELEŃ MIEJSKA – JEJ POJMOWANIE I KSZTAŁTOWANIE

Nie ulega wątpliwości, że miejskie tereny zieleni stanowią istotny element systemu przestrzeni publicznej. Parki i skwery, na równi z placami i ulicami, wymieniane są jako ogólnodostępne miejsca wykorzystywane do zebrań, rekreacji i innych przejawów aktywności mieszkańców miasta (SUTKOWSKA 2006). Kwestią pozostaje jednak: 1) czy wszystkie tereny zieleni są przestrzeniami publicznymi, a także 2) jak publiczna zieleń miejska powinna być kształtowana, aby pełniła przypisane jej funkcje?

Odpowiedź na pierwsze pytanie uzależniona jest od sposobu pojmowania zarówno przestrzeni publicznych, jak i terenów zieleni miejskiej. Podczas gdy większość kategorii zieleni miejskiej, takich jak parki, ogrody, zieleńce, skwery, bulwary, promenady czy cmentarze, może być bezspornie zaliczona do przestrzeni publicznej, to jednak pojawiają się wątpliwości co do takich kategorii zieleni, jak np. ogródki przydomowe (stanowią własność prywatną), pracownicze ogródki działkowe, lasy prywatne, tereny rolnicze czy zieleń towarzysząca, np. obiektom przemysłowym czy lotniskom. Jakkolwiek tego rodzaju zieleń miejska nie jest ogólnie dostępna, to jednak, zgodnie z zapisami *Karty Przestrzeni Publicznej*, decydować może o krajobrazie miasta i o jego ładzie przestrzennym i w tym sensie może być potraktowana jako przestrzeń publiczna, choć prawdopodobnie nie w całości (nie wszystkie tereny zieleni miejskiej są ogólnie dostępne i nie wszystkie decydują o krajobrazie miasta). Jako przestrzeń publiczną potraktować można byłoby natomiast zieleń zakładaną na dachach budynków, na balkonach, parapetach okien, pnącą się po ścianach budynków itp. Do tak szerokiej interpretacji obu pojęć (zieleni miejskiej i przestrzeni publicznej) w chwili obecnej polskie ustawodawstwo nie jest przygotowane, dlatego też traktuje zieleń miejską i przestrzeń publiczną jako fragment terenu.

Nie każdy zatem obszar zieleni miejskiej pełni funkcje publiczne (por. rys. 1.). Przez publiczną zieleń miejską, zgodnie zatem z przyjętym w Polsce porządkiem prawnym, rozumieć należy tereny pokryte roślinnością, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, mające jednocześnie szczególne znaczenie dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjające nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na położenie tych terenów oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne. Chodzi przede wszystkim o tereny zieleni urządzonej, takie jak parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody (botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe), cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom i placom. Taki sposób pojmowania publicznej zieleni miejskiej „w poziomie” (jako teren) mógłby być jednak poszerzony o zieleń „w pionie” (pnąca, zieleń okien, balkonów, dachów itp.), de-

cydującą niezaprzeczalnie o walorach estetycznych i krajobrazowych miasta oraz wpływającą na jakość życia mieszkańców oraz poprawiającą ład przestrzenny.

Rys. 1. Miejsce publicznej zieleni miejskiej wśród terenów zieleni miejskiej i przestrzeni publicznych

Ź r ó d ł o: opracowanie własne

Jeśli zaś chodzi o odpowiedź na drugie pytanie (sposób kształtowania publicznej zieleni miejskiej), to, zgodnie z obowiązującą literą prawa, tereny publiczne określone być powinny w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego danej jednostki terytorialnej i powinien być dla nich obowiązkowo sporządzony miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP), co gwarantować ma poprawną ich organizację i wysoką jakość. W takich planach niestety, jak pokazuje praktyka, wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych formułowane są w sposób bardzo uproszczony, wręcz dyletancki, jako ogólne potrzeby rekreacyjne czy komunikacyjne miasta (por. SOLAREK 1997, SUTKOWSKA 2006). Obowiązkowe plany miejscowe sporządzane są bowiem zwykle w nawiązaniu do realizowanych inwestycji drogowych, nie zaś na potrzeby organizacji publicznych parków, skwerów czy ogrodów.

Właściwemu kształtowaniu systemów zieleni miejskiej nie sprzyja także brak obowiązku posiadania planów ogólnych zagospodarowania przestrzennego. Co prawda zwykle nie projektuje się całych nowych systemów zieleni, ale raczej dąży do racjonalizowania już występujących, jednak dysponowanie takim planem ułatwiłoby z pewnością spojrzenie na rozmieszczenie zieleni miejskiej w sposób całościowy oraz dopasowanie do systemu pożądanego, nawiązującego do koncepcji urbanistycznej i uwarunkowań fizjograficznych oraz potrzeb mieszkańców miasta. Pożądane jest przy tym, aby zieleń miejska tworzyła określony system nawiązujący do struktur przyrodniczych sąsiedztwa.

System zieleni miejskiej

Obszary zieleni miejskiej łączone są w system, m.in. w celu zwiększenia ich efektywności, odporności na zagrożenia oraz ze względów organizacyjnych

(SIEWNIAK, MITKOWSKA 1998, BOŻĘTKA 2008). Do podstawowych systemów terenów zieleni zalicza się sześć (por. CZARNECKI 1968, ROPELA, GRZESIAK, ŁOPATKA 2009):

1) pierścieniowy – w kształcie pierścieni nie powiązanych ze strefą podmiejską i wprowadzający pewną sztuczność krajobrazu miasta, zakładany zwykle na terenach pofortecznych;

2) promienisty (klinowy) – w którym zieleń odzwierciedla promienisto odchodzące od centrum pasy ku strefie podmiejskiej, z którą jest dość dobrze powiązany, zakładany najczęściej w miastach, gdzie krzyżują się ciek wodne;

3) kombinowany (pierścieniowo-klinowy) – ukształtowany z pierścieni i klinów odchodzących z centrum miasta;

4) pasmowo-krzyżowy – stosunkowo współczesny, charakterystyczny w szczególności dla miast Stanów Zjednoczonych;

5) plamowy – często spotykany w miastach polskich, oparty na dawnych założeniach rozproszonej zieleni ogrodów rezydencjalnych, pałacowych czy klasztornych, decydujący o relatywnie dobrej dostępności przestrzennej terenów zieleni dla mieszkańców różnych części miasta;

6) naturalny – oparty na bazie naturalnych uwarunkowań fizjograficznych danego miasta.

Ujęcie zieleni miejskiej w system ma duże znaczenie nie tylko ze względów ekologicznych, sanitarnych, ale i rekreacyjnych (np. możliwość bezpiecznego poprowadzenia tras pieszych i rowerowych). Z punktu widzenia potrzeb mieszkańców miasta ważna jest jednak także ich kategoria (rodzaj), wielkość, dostępność przestrzenna, komunikacyjna, czasowa oraz organizacja przestrzenna. Ważne jest także to, jak zieleń miejska postrzegana jest i oceniana przez mieszkańców oraz sposób ustalenia wielkości zapotrzebowania na poszczególne kategorie zieleni miejskiej w nawiązaniu do rozmieszczenia i cech demograficznych ludności (zapotrzebowanie to różni się w zależności od płci, a przede wszystkim wieku mieszkańców).

Kategorie terenów zieleni

Z przeprowadzonych na terenie Poznania sondażowych badań ankietowych wynika, że najważniejsze dla respondentów są lasy (dla 92%) ankietowanych) w dalszej kolejności parki (78%) i ogrody (36%), a także ogródki działkowe (29%). Wynika stąd, że preferowana jest zieleń na relatywnie dużych, jak na możliwości organizacji w mieście, obszarach.

Wielkość terenu zieleni

Od wielkości terenu zieleni miejskiej zależy m.in. bezpieczeństwo oraz realna możliwość wypoczynku. Im teren jest większy, tym bezpieczniej można się po nim poruszać, tym bardziej dostępny jest dla mieszkańców miasta i tym większą daje możliwość wypoczynku (niższy poziom spalin i hałasu, możliwość oderwania się od zgiełku miasta itp.).

Dostępność terenów zieleni

Dostępność przestrzenna jest efektem przyjętego systemu zieleni miejskiej. Dostępność komunikacyjna ma szczególne znaczenie w przypadku miast dużych, gdzie dostęp do zieleni jest utrudniony ze względu na zwartość zabudowy. Tereny zieleni miejskiej, aby były dostępne, powinny być obsługiwane przez system komunikacji miejskiej. Szczególnie ważna jest przy tym dostępność czasowa piesza, która nie powinna być większa niż 10 minut od miejsca zamieszkania, przy czym im mniejszy jest teren zieleni, tym krótszy powinien być czas dojścia do niego (MIERZEJEWSKA 2001). Czas dojścia pieszego ma szczególne znaczenie dla osób starszych i opiekunów z małymi dziećmi, jednak z przeprowadzonych badań ankietowych wynika, że odległość od miejsca zamieszkania ważna jest dla 62% respondentów, przy czym aż 90% ankietowanych dociera do terenu zieleni miejskiej pieszo (MIERZEJEWSKA 2001).

Organizacja przestrzenna i zagospodarowanie

Organizacja przestrzenna terenu zieleni w mieście powinna zaspokajać potrzeby mieszkańców w różnym wieku, gwarantując jednocześnie wszystkim wysokie walory estetyczne i krajobrazowe. Ma to szczególne znaczenie w sytuacji, gdy, jak wynika z przeprowadzonych badań ankietowych, tym, co najbardziej cenią sobie mieszkańcy Poznania na terenach zieleni, jest cisza i spokój (69% ankietowanych), piękno przyrody (65% ankietowanych) oraz urozmaicenie krajobrazu (42%) (MIERZEJEWSKA 2001). Z tych samych badań wynika, że młodzież do 20 roku życia szczególną uwagę zwraca na możliwość aktywnego wypoczynku (np. możliwość wypożyczenia sprzętu sportowego), w grupie osób w wieku 31–40 lat dużego znaczenia nabiera obecność placów zabaw dla dzieci, zaś w starszych grupach wiekowych liczy się szczególnie odległość terenu od miejsca zamieszkania. Ankietowani mieszkańcy Poznania uważali ponadto, że na miejskich terenach zieleni zbyt mało jest koszy na śmieci (87% ankietowanych), ławek (prawie 80%), kwietników i klombów (71%) oraz placów zabaw (55%). Mniejsze znaczenie przypisano natomiast utwardzonym alejkom i obecności obiektów gastronomicznych na terenach zieleni (MIERZEJEWSKA 2001).

Społeczne zapotrzebowania na zielen

O społecznym zapotrzebowaniu na zielen świadczy przede wszystkim fakt, iż bliskość terenów zieleni jest jednym z najważniejszych kryteriów branych pod uwagę przy wyborze miejsca zamieszkania. Dla ankietowanych mieszkańców Poznania było to kryterium najważniejsze (dla 83% badanych), ważniejsze niż bliskość komunikacji miejskiej (ważna dla 67% badanych), cena mieszkania (60%), dzielnica zamieszkania (43%) czy bliskość sieci handlowo-usługowej (37%). Świadczy o tym także fakt, iż aż 73% respondentów uznało, iż w Poznaniu, uchodzącym za zielone miasto, terenów zieleni miejskiej jest za mało, a tylko 18% uważa, że jest jej wystarczająco dużo (MIERZEJEWSKA 2001). Nieco lepiej

przedstawia się ocena ilości zieleni w otoczeniu miejsca zamieszkania, choć tutaj również w opinii 61% ankietowanych występują niedobory, a mniej niż 1% uważa, iż obserwowany jest nadmiar zieleni (MIERZEJEWSKA 2001). Niedobory zieleni odczuwają głównie mieszkańcy Nowego Miasta i Jeżyc.

5. ZIELEŃ PUBLICZNA W STREFIE PODMIEJSKIEJ

W przypadku aglomeracji miejskich i obszarów metropolitalnych rozważania na temat terenów publicznych i miejsca, jakie zajmują w nich tereny zieleni nie powinny ograniczać się do administracyjnych granic konkretnego miasta, ale brać pod uwagę cały funkcjonalnie powiązany obszar wraz ze strefą podmiejską (miasto-region).

Strefa podmiejska postrzegana jest jako atrakcyjne miejsce zamieszkania dla mieszkańców miast przede wszystkim ze względu na dużą prywatność, a prywatyzacja przestrzeni wiejskiej, czy to w formie pojedynczych posesji czy też całych osiedli (często zamkniętych), stała się faktem (ZIMNICKA 2005). Przestrzeń publiczna tym samym jest w coraz większym stopniu dobrem deficytowym i związana jest głównie z obiektami użyteczności publicznej, mniej zaś z rekreacją (SAMUELSON, NORDHAUS 2000). W ten sposób strefa podmiejska staje się wyłącznie miejscem intymności, wypoczynku na własnym terenie, nie zaś obszarem integracji społecznej.

Nie oznacza to oczywiście braku zapotrzebowania w strefie podmiejskiej na przestrzeń publiczną, w szczególności zaś związaną z rekreacją i dziećmi, które nie są w stanie samodzielnie korzystać z życia społecznego poza bezpośrednim sąsiedztwem miejsca zamieszkania. Parku nie zastąpi bowiem droga wśród pól, pieszego pasażu – chodnik przy przydrożnym sklepie, zaś funkcji placu nie zastąpi wewnętrzny parking (ZIMNICKA 2005). Na przedmieściach miast rozwija się głównie rynek nieruchomości, w której to grze ekonomicznej przestrzeń publiczna przegrywa z prywatną. Jediną żyjącą przestrzenią publiczną na wielu podmiejskich osiedlach jest ulica. Publiczna zieleń miejska urządzona w postaci parku, skweru, bulwaru czy promenady właściwie nie istnieje.

6. ZAKOŃCZENIE

Konkurencja, jaka zachodzi między terenami zabudowanymi i wolnymi od zabudowy w mieście, prowadzi do kurczenia się powierzchni terenów wolnych, w tym zieleni miejskiej, oraz do coraz większej ich fragmentacji. Jest to zjawisko niepokojące ze względu na wielorakie funkcje, jakie pełni zieleń miejska

w strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta i jej znaczenie dla mieszkańców, ale także ze względu na fakt, iż zieleń miejska, w szczególności ta urządzona, jest jednocześnie ważną kategorią przestrzeni publicznej.

Zgodnie w polskim prawodawstwie, przestrzeń publiczna, w tym także publiczna zieleń miejska, powinna być uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i obowiązkowo powinien być dla niej opracowany plan miejscowy. Takie plany jednak jeśli już powstają, to odnoszą się głównie do terenów komunikacji drogowej czy przestrzeni publicznej towarzyszącej funkcji handlowej. Rzadko sporządzane są plany miejscowe dla terenów zieleni miejskiej, powodem czego są ograniczenia budżetowe gmin. W konsekwencji w miastach, które nie posiadają ogólnych planów miejscowych właściwie nie ma planów rozwoju terenów zieleni miejskiej. Problematyka ta nie ogranicza się wyłącznie do wielkich miast. Brak przyjaznej i atrakcyjnej przestrzeni publicznej, w tym urządzonych terenów zieleni, odczuwany jest także w małych miejscowościach i wsiach strefy podmiejskiej. Sytuacja taka nie oznacza jednak, że publiczna zieleń miejska nie jest powiększana, ponieważ nowe parki, skwery, tereny rekreacyjne czy zadrzewienia przydrożne są w wielu miastach wprowadzane.

Powiększając publiczną zieleń miejską należy jednak mieć na uwadze fakt, iż korzystne jest łączenie jej w jeden system, a także, że publiczna zieleń miejska ma pełnić przede wszystkim funkcje społeczne, zaspokajając potrzeby mieszkańców w różnym wieku, podnosząc jakość życia i stanowiąc miejsce integracji społecznej.

BIBLIOGRAFIA

- BOŻĘTKA B., 2008, *Systemy zieleni miejskiej w Polsce – ewolucja i problemy kształtowania*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, nr 22, s. 49–63.
- CASTELS M., 2007, *Spółczesność sieci*, (przeł. M. Marody i in.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- CZARNECKI W., 1968, *Planowanie miast i osiedli*, t. III: *Krajobraz i tereny zielone*, PWN, Warszawa–Poznań.
- CZERWIENIEC M., LEWIŃSKA J., 1996, *Zieleń w mieście*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- DYMNICKA M., 2008, *Fragmentaryzacja przestrzeni publicznej – próby rekonstrukcji*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 3(33), s. 33–52.
- GIEDYCH R., 2005, *Problemy z identyfikacją systemu terenów rekreacyjnych miast na przykładzie terenów zieleni Warszawy*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, nr XI, s. 277–283.
- HARVEY D., 2005, *Consciousness and the Urban Experience. Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, Blackwell, Oxford.

- JAŁOWIECKI B., 2007a, *Fragmentacja i prywatyzacja przestrzeni*, [w:] *Gettoizacja polskiej przestrzeni miejskiej*, B. Jałowiecki, W. Łukowski (red.), Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- JAŁOWIECKI B., 2007b, *Globalny świat metropolii*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa.
- Karta Przestrzeni Publicznej, III Kongres Urbanistyki Polskiej, 2009, Towarzystwo Urbanistów Polskich i Związek Miast Polskich, Poznań.
- MIERZEJEWSKA L., 2001, *Tereny zielone w strukturze przestrzennej Poznania*, Wyd. PTPN, Poznań.
- MIKUŁOWSKI-POMORSKI J., 2006, *Fragmentaryzacja jako proces ponowoczesny. Rekompozycja poprzez frag-mentaryzację*, „Euro-limes”, nr 1 (6), www.euro.limes.ae.krakow.pl.
- ROPELA R., GRZESIAK Ł., ŁOPATKA P., 2009, *Zieleni – zapomniany wymiar gospodarki przestrzennej*, „Przegląd Komunalny”, nr 8, s. 30–34.
- SAMUELSON P., NORDHAUS W., 2000, *Ekonomia*, PWN, Warszawa.
- SIEWNIAK M., MITKOWSKA A., 1998, *Tezaurusz sztuki ogrodowej*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa.
- SUTKOWSKA E., 2006, *Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji*, Teka Kom. Arch. Stud. Krajobr. – OL PAN, s. 184–192.
- ZIMNICKA A., 2005, *Przestrzenie publiczne miasta w dobie suburbanizacji – obszar metropolitarny Szczecina*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, nr 102 (9-A), s. 395–401.